

Torben Arboe:

Stunthoser, springtriller – og andre fodløse strømper

I Jysk Ordbogs samlinger har vi mange oplysninger om, at man tidligere i store dele af Jylland brugte strømper uden fod eller i hvert fald uden "sål" eller "bund" (nogen entydig betegnelse for "trædefladen" i en strømpe findes vist ikke). Man brugte disse særlige strømper ikke blot i træsko, der var datidens almindeligste fodtøj, men også som stort set eneste fodbeklædning om sommeren samt en del af foråret og efteråret; enkelte brugte dem året rundt. Nogle af de ord, der betegner fodløse strømper eller dele deraf, stødte jeg på under redaktion af artikler i slutningen af bogstav F, bl.a. *fødderløse hoser* (udtalt *fædløs hu:sær* mv.) samt *fæsling* og *fæssel* som betegnelse for en rem ned under foden. Efterhånden opstod ønsket om at få et samlet overblik over især betegnelserne for fodløse strømper: 1) Betegner ordene forskellige typer strømper? 2) Hvilke områder er ordene hver for sig udbredt i? 3) Var også navnene på de tilhørende remme og bånd egnsafgrænsede? 4) Hvor langt op i tiden har man brugt sådanne særprægede strømper? Det var nogle af de spørgsmål, der meldte sig, foruden det grundlæggende: 5) Hvorfor har man i det hele taget brugt fodløse strømper: var det kun af økonomiske grunde?

1. Generelt

Til det første spørgsmål ovenfor må der i hovedtræk svares nej. Der er i langt de fleste tilfælde tale om synonyme betegnelser for samme type strømpe. Den kan beskrives som en strikket (uld-)strømpe, hvor sålen, hælen og stykket omkring tærne mangler: det er oftest klippet af efter slid og erstattet med dels en rem ned under svangen, dels en strop fra stykket over vristen hen omkring en af tærne. Strømpen har altså ikke

nogen slidflade; man måtte slide sine fodsåler i stedet. Men den er alligevel mere end bare et strømpeeskift: foruden dette bevares det øverste stykke af strømpefoden hen over vristen, dertil kommer de nævnte bånd mv. til tå og svang. Vriststykket betegnes i ordbogens kilder bl.a. som en spids, kile eller trekant, klap eller tunge; desuden bruges som "tekniske termer" vristlap og dæklap. Fig. 1-2 viser eksempler på strømper af denne type, fig. 1 en *stunt-* eller *støthose* fra Himmerland, fig. 2 en *stumphose*, også skrevet *stumpehose*, fra Holstebro-egnen.

Fig. 1. Stunthose. Fra M. Hald: *Olddanske Tekstiler*. (1950). s. 343.

Fig. 2. Stumpehose. Fra P. Skautrup: *Et Hardsyssel mål* I. (1927). s. 186.

Strømpen i fig. 1 er strikket i 1941 i Ranum (det nordvestlige Himmerland) og kaldes egentlig "*Støthose*", oplyses det i en note. Denne betegnelse stemmer fint med de øvrige fra dette område, jf. kort 1 nedenfor. I Ellen Andersen: *Danske Bønders Klædedragt* (1960) vises et foto af en strømpe fra Ranum, der efter alt at dømme er den samme som på fig. 1, blot foldet; den betegnes kun som "stunthose" (s. 147).¹

At betegnelsen *stump(e)hose* (på fig. 2) er dannet ud fra verbet *stumpe* = "være for kort, ikke dække det hele", er nærliggende nok. Noget tilsvarende kan gælde *stunthose*, idet vi i jysk finder et verbum

¹ Ole Højrup: *Landbokvinden*. (1966) bringer s. 230 en tegning af en *stumphose* fra Ranum. Her er forlægt uden tvivl fotoet hos Ellen Andersen, så stor er ligheden. Det viser sig dog, at betegnelsen *stumphose* ikke hører hjemme i Himmerland, men bl.a. i naboområdet Salling, jf. kort 1-2 nedenfor.

stunte, der som en af sine betydninger har "stumpe, være for kort". Ifølge *Ordbog over det Danske Sprog* (herefter: ODS.) er førsteleddet dog snarere et adjektiv *stunt*, der er beslægtet med eller måske samme ord som adjektivet *stut* (= kort, (af)stumpet).² Ordet *stunt* (= kort) findes også i svensk og engelsk dialekt³; spørgsmålet om ordets oprindelse tages op igen i slutningen af afsnit 2.1.

Også strømpens enkelte dele har særlige betegnelser; i forbindelse med fig. 2 nævner Skautrup dem for Holstebro-egnens vedkommende. Stykket hen over vristen kaldes *plø·s* (Tvis sogn) eller *pløj·s* (Fovsing sogn); begge lydformer kan retskrives *pløse*, sideform til *pløs*. Dette ord betyder egentlig en kileformet (læder)lap og bruges endnu om det stykke læder el. andet, der sidder over vristen under de dele af skoen, der snøres sammen.⁴ For remmen eller båndet, der går ned under foden, bruges det ovenfor nævnte *fæssel*. Båndet eller stroppen, der fra vristestykket går hen omkring en tå, kaldes *to-ma·r* i Tvis. Disse betegnelser vender vi tilbage i afsnit 3.

Foruden *stunthose* og *stumphose* har jyske dialekter *støthoser*, *fødderløse hoser*, *pløsehoser* og *stymplinger* som de vigtigste betegnelser for strømper af dette udseende; flere af ordene optræder også uden efterleddet *-hoser*, nemlig som *stunter*, *stumper* og *pløser*. Derimod består *springtriller* og *vadeskafter* oftest kun af et strømpeskift og evt. en rem ned under foden.

2. Betegnelserne for strømpen

De fleste betegnelser viser sig at være udbredt i velafgrænsede områder. I nogle egne bruges dog mere end én betegnelse for strømpen, så områderne griber ind over hinanden; af hensyn til overskueligheden er de derfor fordelt på kortene 1-3 nedenfor.

2.1. Stunthoser

Mange læsere kender sikkert *stunthose* fra St. St. Blichers vise om de

² Jf. ODS. *Stunt-hose* og *III. stut*.

³ Ordet har ikke nogen forbindelse til engelsk *stunt* (= dristigt spring, manøvre mv.), der er af uvis oprindelse og først optræder i slutningen af 1800-tallet i amerikansk college-slang; jf. *New Shorter Oxford English Dictionary* (1993) Vol. 2, p. 3110.

⁴ Jf. *pløs* i ODS. hhv. *Nudansk Ordbog*.

⁵ I novellen *Kjerlighed paa Dagvognen*. (1844); i: *Samlede Skrifter* (1920 ff.), bd. 28, s. 77.

to teenagere Mads Dos og Mette Kølvrå⁵, der som så mange af datidens børn og unge på landet *gek mæ Foeren i Hien* (= gik med fårene i heden), altså var fårehyrder en tid. Mette beskrives som *en kon Stont-hostøs*, dvs. en lille tøs med stunthoser (*kon* = korn, smule).

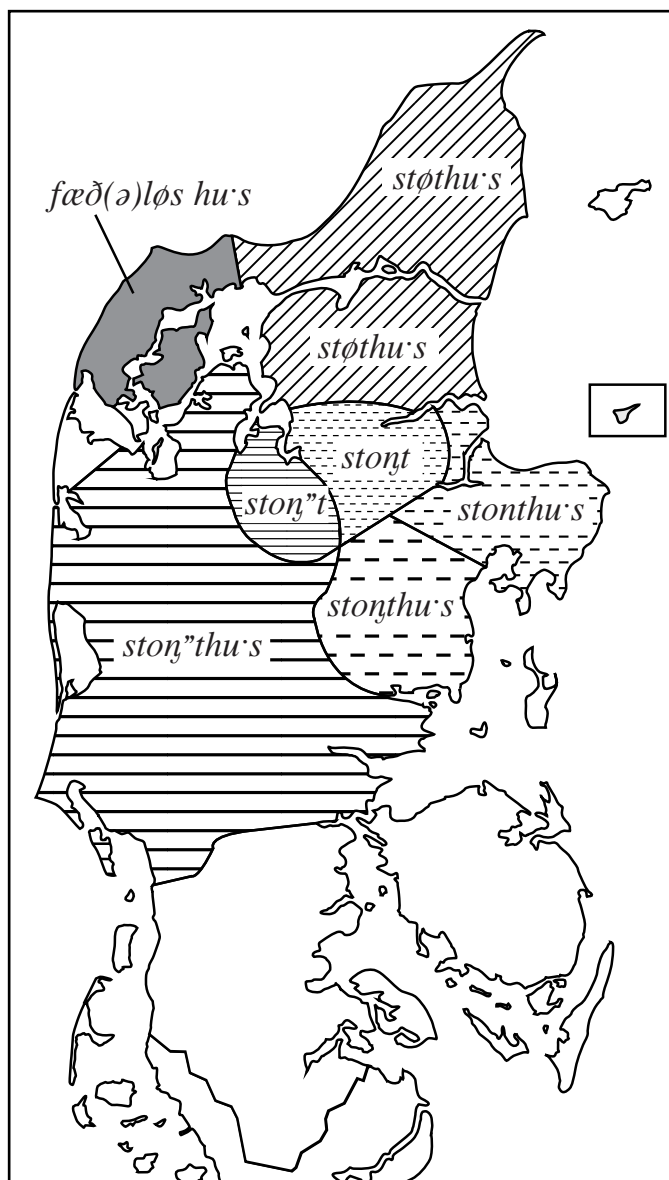
Blicher bruger også ordet i *E Bindstouw* (1842), nemlig i fortællingen om *E Skræpihg*, dvs. pigen fra landsbyen Skræ i Torning sogn (Silkeborg-Viborg egnen), hvor Blicher havde været præst 1819-25. Pigen blev frue på herregården Aunsbjerg og dermed klædt i silke og damask – det var noget andet end *en røe Binntrøww aa et Par Stunthueser* (s. 7), dvs. en rød strikkeskjorte og et par stunthoser. I en novelle lader Blicher en person sige, at man ikke skal skælde en bestemt pige ud for at være en *Stundthosetøs*; Blicher forklarer dette som en fattig bondedatter, idet *Stundthoser ere Strømper uden Saaler, saaledes som de bruges af Bondealmuen i Vesterjylland*⁶; igen tænkes formentlig især på Torning-egnen.

Fra samme dialektområde (Fjends) som Blicher, blot nordligere, anvender også Jeppe Aakjær ordet i litterær kontekst, fx i gendigtningen af fortællinger fra Det gamle Testamente, *Af Gammel Jehannes hans Bivelskistaarri* (1911). Aakjær lader her gamle Johannes fremstille den senere kong David som en hyrdedreng med stunthoser, og efter beretningen om hans sejr over Goliath og filistinerne hedder det: Efter den dag blev der minsandten andet at bestille for David *end rend' i Stunthueser ved æ Hjordkjep* (= end at løbe i stunthoser med hyrdedæppen, s. 47). Et andet eksempel hos Aakjær er omtalen af en mand, der var særlig dygtig til at klare en vanskelig hest: andre kunne ikke styre den, men overfor ham var den from som et lam, *endda han hyp-pigst ikke brugte andre Sporer end de blotte Stunthoser* – altså selv om han kun brugte sine bare hæle til at dirigere hesten med.⁷

Samlet set viser Jysk Ordbogs oplysninger, at *stunthose* har været almindelig i størstedelen af Midt- og Sydjylland, se kort 1. Ordet blev også brugt, men mere spredt, i det område, der på kortet har former af *stunte* (Fjends-Ommersyssel). Sammen med en lignende form, *støthose*, der er den almindelige i det nordøstlige Jylland, dækker *stunthose* således størstedelen af Nørrejylland. Undtagelsen er Nordvestjylland, der har en helt anderledes betegnelse: *fødderløse hoser*. Det kunne

⁶ *De tre Helligaftener*. (1841); i *Samlede Skrifter*, bd. 26, s. 9.

⁷ *Fra Jul til Sanct Hans*. (1905). s. 143.

Kort 1. Stunthoser, stunte; støthoser; fødderløse hoser

være fristende at se *støt*-som en sideform til *stunt*-som i ODS. og Feilbergs jyske ordbog; men en alternativ forklaring skitseres i afsnit 2.3.

Til kort 1 skal videre bemærkes, at former af *stunte* også blev brugt inden for *stunthose*-området, blot mere sporadisk. Førsteleddet i *stunthose* har i størstedelen af Midt- og Sydjylland udtalen *stont*-, *stønt*- (med palataliseret *n*) eller *stønt*- (med vestjysk stød), jf. kortet.⁸ Sidsteleddet *-hose* udtales *-hu's* eller *-huəs* i størstedelen af området; i det vestlige Hardsyssel (egnen mellem Lemvig og Ringkøbing) siges også *-ho's*; i egnene fra Ry til Vejle i Østjylland og (som sideform) i Vendsyssel hedder det *-hwos*.

Adskillige kilder omtaler *stunthoser* som brugt typisk om sommeren, fx fra Himmerland: på de varme dage i høslæt og kornhøst arbejdede karlene i skjorteærmer, pigerne i "særkeærmer", alle gik med *bare ben eller stunthoser*.⁹ I de vidtstrakte enge syd for Ringkøbing fjord gik man barfodet i høslætten, eller rettere: man var *nødt til at bruge stunthoser, for ellers fik vi bene ne saa forkradset af de stive stubbe, og det sved fælt, da vi var vaade langt op*¹⁰; det sidste skyldtes, at høet skulle slåes, inden duggen for-

⁸ De mere præcise afgrænsninger må søges i Jysk Ordbogs atlasdel, K 1.5, 1.6 og 4.5, se internetudgaven www.jyskordbog.dk

⁹ Søren Vasegaard: *Fra Klejtrup Sogn*. (1925). s. 133.

¹⁰ Salomon J. Frifelt: *Søgnedage og Gildesfærd blandt Jyder vester fra*. (1965). s. 193.

svandt, ellers havde leen svært ved at skære det. I det sydlige Midt-østjylland gik nogle i *stonthu's* til daglig, men brugte *krenølu's* (= kringelhoser, dvs. strømper strikket med tværstriber) på helligdage og til gilder. En talemåde fra Fjends siger, at om foråret *kommer vildgæssene med stunthoserne, og de tager træskoene*, dvs. fra da af går man ikke længere med træsko, men med stunthoser.¹¹

Den ældste afhjæmning, vi har af ordet, findes i en boopgørelse fra Hardsyssel i 1732, hvor der blandt "den salig mands gangklæder" nævnes *3 Par Stunthoser*.¹² De næste kilder ligger omkring 1800; fra Salling betegnes stunthoser i 1825 som halvstrømper, der holdes fast under fødderne med *fæssel*.

I afsnit 1 blev det nævnt, at *stunt*- enten stammer fra verbet *stunte* (= være for kort), eller adjektivet *stunt* (= kort). Problemet med sidstnævnte formodning er, at vi i jysk (og tidligere: gammeldansk og vestnordisk) ikke har et adjektiv *stunt* med denne betydning, men kun den i afsnit 1 nævnte form *stut* (fra vestnordisk: *stuttr* = kort).¹³ Det mest nærliggende er da at antage, at *stunt*- går tilbage til verbet *stunte*. Dette er også opfattelsen i en af de ældre kilder: *Stunthose, ... af at stunte, f. Ex: det stunter ved Knæene, dvs. naaer kun til, slipper ved Knæene* (Djursland, 1840).

2.2. Stunte

Her er førsteleddet i *stunthose* taget i anvendelse som selvstændigt ord. Det er sket især i Fjends, Ommersyssel og det sydligste Himmerland, jf. kort 1; mere sporadisk også i den vestjyske del af *stunthose*-området. Den ældste afhjæmning er fra 1795 hos Blichers fader, Niels Blicher, der som sønnen gengiver dialekten i Fjends: *Stonter ... bruges her kun om Sommeren*.¹⁴ Ordet er afhjæmlet i adskillige af de ældre kilder 1810-1825, fx fra det vestlige Ommersyssel: *Med disse Stunter gaaer man enten i Træskoer eller og uden dem paa den bare Jord*; en formulering, der indgår næsten ordret i Molbechs *Dansk Dialect-Lexicon* (1841).

På Randers-Mariager egnen har man brugt udtrykket *slide til stunter* eller *til stunteers*, dvs. gå eller løbe i strømpefødder i et par kassa-

¹¹ E. Tang Kristensen: *Jyske Folkeminder*. bd. 9 (1888) s.36.

¹² Esbern Jespersen: *Vind Sogn*. (1938). s. 53.

¹³ Fritzner: *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. bd. 3 (1954) s. 586.

¹⁴ N. Blicher: *Topograhie over Vium Præstekald*. (1795). s. 191f.

ble, evt. stærkt stoppede strømper, indtil *bunden var slidt ud* og strømperne blev *lavet til stonter*. Det var meget bedre end at gå i tunge træsko, når det blev tørt nok om foråret, syntes børnene.¹⁵

Ordet indgår i sammensætningen **stuntefødder**, der har været brugt spredt i næsten hele *stunte*-området, fx i udtrykket: gå med *ston'tfæj'ə* = have stunthoser på. Endnu i min barndom, fortæller en meddeler (født 1898) fra Vroue syd for Skive, at man i det tidlige forår plagede: *mo a kom i 'ston't₁fær'!* (= må jeg komme i stuntfødder). Altså et eksempel på, at i hvert fald børn fandt stunthoser mere bekvemme end træsko.

2.3. Støthose

Kort 1 viser, at *støthose* er den almindelige betegnelse i Vendsyssel, Hanherred og størstedelen af Himmerland bortset fra den sydlige del. Ud over *-hu's* har sidsteledet udtalen *-hwòs* som sideform i Vendsyssel, formentlig dannet ud fra flertalsformen *-hwòsə*. Mens grænsen overfor *fødderløse hoser* i Hanherred følger en velkendt dialektgrænse til Thy, synes skellet over for *stunthoser* og *stunter* i det sydlige Himmerland ikke at forløbe langs en sådan.

Mht. etymologien er det, som ved *stunt-* i afsnit 2.1, mest nærliggende at antage, at førsteledet stammer fra et verbum, her *støt(te)*, frem for et adjektiv, *støt*. Feilbergs jyske ordbog anfører ganske vist under adjektivet *stunt* former som *sty't* og *støntj*, men betydningen er "stødt, kort for hovedet", ikke "kort, (af)stumpet". Derimod er en verbalform *støt* velafhjemlet i betydningen "stumpe, være for kort" i bl.a. Vendsyssel, fx: hendes kjole *støt met åpå bjæn'* (= stumpede midt på benene, jf. Feilberg under verbet *stunte*). Formen *støt* går tilbage til vestnordisk *styttā* (= gøre kort, kortere), der igen er afledt af det i afsnit 2.1 omtalte adjektiv *stuttr*.¹⁶ Det taler for at opfatte *støt(te)* som et selvstændigt verbum. Som ved *stunthose* er også denne etymologi foregribet i en ældre kilde (1815, Himmerland): *Støthoser, ... kommer af verbet støtter = er kort, rester* (dvs. mangler). Den ældste kilde til *støthose* er fra Vendsyssel (1811).

¹⁵ Jf. bl.a. Østjysk Hjemstavn. (1977). s. 58.

¹⁶ Fritzner: Ordbog (jf. note 13) s. 591. – Feilbergs ordbog anfører under *stunthose* en form *støntj-* (Vendsyssel). Den findes imidlertid ikke i andre kilder og er dermed næppe troværdig: udtalen af førsteledet er i Vendsyssel udelukkende *støt-*.

Ofte fremhæves hårdførheden hos brugerne af denne type strømper, men enkelte steder omtales også problemer. Fx fra Østerhanherred omkring 1900: Hyrdedrengene tog tit træskoene af og gik med dem i hånden på vej til engen; de gik enten med bare fødder el. i *støthuser*, men selv om fodsålerne efterhånden blev hårdhudede, var det *svært at undgå at få flænger i fødderne af skarpe sten*.¹⁷

Et andet problem er overgangen fra *støthoser* til almindelige strømper sidst på året. Drengene i 1870-erne brugte støthoser om sommeren; derved blev man så hårdhudet på fodsålerne, at man kunne løbe gennem en stubmark uden at mærke det. Men når man begyndte at bruge strømper med fod (kaldt *hele hoser*), *sprang det hornhårde lag af, som havde dannet sig mens vi gik på bare fødder*. Dette var ekstra ubehageligt, fordi de *hele hoser ... var så hårde som bare pokker*.¹⁸

Som ved *stunthoser* hos Blicher er der også eksempler på, at brug af *støthoser* blev set som tegn på fattigdom. En rig handelsmand, der tit gik i usle klæder og støthoser, blev af konen på en gård antaget for at være tigger og fik derfor kun almissekost, indtil manden på gården kom hjem og genkendte ham. En far sagde til sin unge datter vedr. valg af ægtemand: *du skulde da ikke have en eller anden Dreng i Støthoser*, men derimod en af fra en velhavende familie.¹⁹

I overført betydning brugtes ordet i udtrykket: *han har tarme som en støthwøs*, dvs. han er grovæder (Vendsyssel). Tilsvarende kunne man ved bordet sige: *Nej tak, jeg skal ikke have mere, en (= man) skal jo ikke gøre sin Mave til en Støthus* (Himmerland).²⁰

2.4. Fødderløse hoser

Kort 1 viser, at dette udtryk kan kaldes en egnsglose for Thy og Mors, dog undtaget Thyholm, hvorfra vi kun har en enkelt afhjemling. Thyholm har i stedet *pløse* og *pløsehose* som Hardsyssel, jf. kort 2. I nord er grænsen mellem *fødderløse hoser* og *støthoser* ikke så skarp. som

¹⁷ Vendsysselske Aarbøger. (1968) s. 98.

¹⁸ Oplysninger fra barndommen i Midthimmerland 1864-80, givet af billedhuggeren Anders Bundgaard, som blev kendt for bl.a. *Gefionspringvandet* i København og *Cimbrertyren* i Ålborg. (Fra Himmerland og Kjær Herred (1962) s. 80; foto af de nævnte skulpturer s. 95, 97 og 99).

¹⁹ Vendsysselske Aarbøger. (1951) s. 47 hhv. N. Hancke: *Nord for Limfjorden*. (1873). s. 98.

²⁰ Fra det nordjyske område bør også nævnes, at støthoser kan betegnes som *stylter*, nemlig i en sætning som: *a vil trækk' i min Styltjer ida* = jeg vil trække i mine støthoser i dag. Jf. *stylte* 2 i J. Kr. Larsen: *Ordbog over Vendelbomaaleet*. (1914).

kort 1 antyder: fødderløse hoser optræder også spredt i Hanherred øst for grænselinien.

Fra Nordøstthly omtales, at når fiskerne går til havet om sommeren, lægger de træskoene i kurven på ryggen og går i *fæðaløs huəsər* gennem klitterne. Her har man gjort en del ud af at pynte strømperne: *langs med nederkanten er der sat en smal strimmel mørk vadmél el. klæde, syet på med hvid tråd i korssting og eftersting; ligeledes er der sat et hjerte i vrysten* (vrinstykket); dette kommenteres: *sådan et par hoser er pæne*.²¹ Lignende pyntning af strømperne blev brugt andre steder, bl.a. på *støthoser* i nabosogne mod øst.

I de nordvestjyske egne har mange brugt at strikke strømpeskift og vrinstykke som en helhed (og ikke det tidligere omtalte: at klippe den slidte fod af en gammel strømpe), jf. en optegnelse fra Torsted ved Thisted: *I stedet for fod blev der på sådan en strømpe strikket en spids flig, der skulle ligge ovenpå foden*. Også her ville drengene gerne have denne slags strømper på tidligt: *Allerede i Februar mødte de første trods Is og Sne og Kulde med ... "ferreløse" (fodløse) Hoser suppleret med Træsko*; de næste kom med i marts.²² Det understreges af en talemåde fra Mors: Marts lokker lammene ud og *æ baer* (= børnene) i *æ fædderløse hoser*.²³ Folk var som nævnt hårdføre dengang, jf. også den nævnte optegnelse fra Thisted-egnen: *'fæð·læs-'huəsər brugtes af kvinder om sommeren, mænd ofte hele året, drenge om vinteren (om sommeren gik de barbenet)*.

Hermed er givet et indtryk af brugen af betegnelserne på kort 1. Vi vender os nu til kort 2, der viser udbredelsen af bl.a. *stumphose*, som vi stiftede bekendtskab med ved fig. 2 overfor.

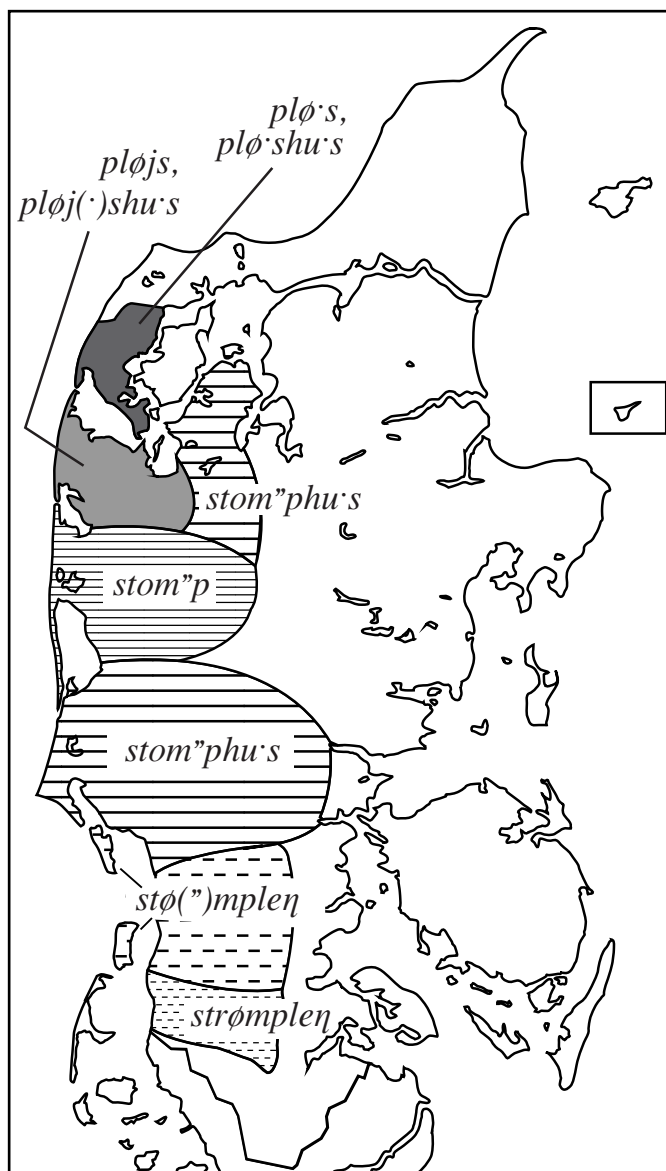
2.5. Stumphose og stumpe

På kort 2 er *stumphose* sammen med *stumpe* den mest udbredte betegnelse, nemlig i størstedelen af Midtvest- og Sydjylland. Dette skal ses i sammenhæng med, at også *stunthose* var i brug i det meste af dette

²¹ C.M.C. Kvolsgaard: *Fiskerliv i Vesterhanherred*. (1886). s. 7 (sproget heri hører i dialektal henseende til Thy). – Det omtalte hjerte på vrinstykket skal iflg. en anden optegnelse fra samme egn modvirke slid.

²² *Morsingboen*. (maj 1939). s. 2.

²³ E. Tang Kristensen: *Gamle Folks Fortællinger om det jyske Almueliv*. Tillægsbind 1. (1900). s. 82.

Kort 2. Stumphose, stumpe; pløsehose, pløse; stympling, strømpling. - *Stumphose* findes også i området for *stumpe*, men mere spredt afhjemlet.

område, jf. kort 1. I *stumpe*-området er også *stumphose* spredt afhjemlet, mens *stumpe* næsten ikke kendes uden for det område, der er indtegnet på kort 2.

Alle Kystboere i Vesterjylland bruge sielden andre Strømper, enten Sommer eller Vinter, noterer Molbech under *Stumphoser* i Dansk Dialect-Lexicon (1841), efter alt at dømme ud fra en kilde på Ribeegnen (1824), der dog har *aldrig* i stedet for *sielden*. Den ældste kilde er fra Varde-egnen: i et skifte 1748 nævnes bl.a. *1 par ny hvide strømper, 1 par brune do.* (og tilsvarende sorte hhv. blå), derpå: *2 par uden fødder ("stomphueser").*²⁴ Næste kilde kommer til i 1804, fra Ringkøbing-egnen: "*æ Stumphues*", dvs. *Stumpe*; betydningen af *stumpe* forudsættes altså bekendt for læseren.²⁵

ningen af *stumpe* forudsættes altså bekendt for læseren.²⁵

Også ved disse strømper nævnes pyntebånd mv.: *Stumphoser gaar ud over Vristen i en Snip, der ligesom den nederste Del af Strømpen er kantet med sort Vadmél.*²⁶ Altså noget lignende det under *støthoser* og *fødderløse hoser* omtalte og dermed et fællestræk for i hvert fald nogle af de vestjyske egne.

Ligeledes omtales, at drengene gerne ville have disse strømper på

²⁴ H.K. Kristensen: *Nørre Nebel og Lydum sogne*. (1958). s. 281.

²⁵ *Kjøbenhavnske lærde Efterretninger*. (1804). s. 767.

²⁶ Hans Kyrre: *Furboerne*. (1912) s. 39.

²⁷ Torolf Kristensen: *Fræ mi bet'te Ti' å ong' Daw*. (1939). s. 102.

tidligt: *vor Mor var noget ræd (= bange) for at få os i æ Stump'hueser for tidligt om Foråret, for var vi først i dem, ville vi også slemt gerne slænge Træskoene* (dvs. gå uden træsko).²⁷

Der er dog også eksempler i modsat retning. H.P. Hansen omtaler, at det i 1840-erne var ved at blive almindeligt, at børn fik lov at gå med strømper i skole. Nogle drenge spurgte deres far, *der selv gik med stumper både sommer og vinter*, om de også måtte få strømper. Han svarede blot med et modspørgsmål: "Hvad vil I så have på fødderne, når I bliver gamle?" Så var der ikke mere snak om det.²⁸

En talemåde fra Andst i Sydøstjylland: *"så almindelig som stumphoser i æ vesten"* (dvs. i Vestjylland), viser både, hvor velkendte strømperne var, og hvor de især brugtes.

I øvrigt er *stumphose* uden for området på kort 2 sporadisk optegnet i betydningen "sok", dvs. det er strømpeskiftets afkortning opad, man noterer sig, mens det modsat er afkortningen nedad, der fokuseres på i betydningen "fodløs strømpe". Også *stumpe* er enkelte gange (i området nord for det på kortet indtegnede) optegnet med en anden betydning, nemlig "vante uden fingre", altså beklædning til hænderne i stedet for til benene.

2.6. Pløsehose og pløse

Som kort 2 viser, er disse betegnelser almindelige i det nordlige Hardsyssel, i Syd- og Midtthy; i områderne i Thy optræder de ved siden af *fødderløse hoser* (jf. kort 1). Desuden optræder *pløsehose* og *pløse* spredt afhjemlet i området lige syd for det markerede, nemlig i bæltet mellem Nisum og Stadil fjorde, hvor ellers *stumpe* er dominerende.

I Thy udtales *pløse* altid med lang vokal: *plø·s* hhv. *plø·shu·s*, i Hardsyssel som simpleks oftest med længde: *pløj·s* i sammensætningen oftest *pløjs-*, men også med længde: *pløj·shu·s*.

Disse betegnelser stammer fra, at vriststykket kaldes *pløse* (eller *pløs*, jf. afsnit 1). Denne betegnelse kan have fået udvidet sin betydning til at omfatte hele den fodløse strømpe, eller den har med *hose* dannet sammensætningen *pløsehose*, hvorpå *-hose* senere er gledet ud og *pløse* har overtaget betydningen "strømpe" (analogt med *stunte* og *stumpe* ovenfor).

---

²⁸ Fx i H.P. Hansen: *Spind og Bind*. (1947), s. 68.

Ældste kilde er fra 1829, Harboør: *Pløiser, formodentlig contracte* (dvs. sammentrukket af) *Pløihoser* (uden -s- i førsteleddet). Den sidst nævnte form er dog ikke afhjemlet hos andre kilder og beror antagelig på en fejlløring; de øvrige kilder har former af *pløse-* som førsteled.²⁹ Fra samme egn skriver en meddeler i 1950-erne: Jeg har selv *gået med pløjser som alle andre skolepiger i Ramme omkring århundredskiftet*. I den østlige del af området på kort 2 kaldes strømperne *både stunt-hoser og pløjshoser*, konstaterer H.P. Hansen i en optegnelse (sammenlign med kort 1).

Ordet er mod nord ved at blive forældet kort efter år 1900 til fordel for *fødderløse hoser*, jf.: *De ældre sagde pløser, vi unge talte om fødderløse hoser*, oplyst af en meddeler (født 1891) bosat i "grænseområdet" for *pløse* i Midtthy.

2.7. Stympling og strømpling

Alle ovenfor nævnte betegnelser har kun været tæt afhjemlet i Nørrejylland; *stympling* er derimod næsten kun kendt i Sønderjylland, desuden dog på Fanø og enkelte steder i det sydligste Sydjylland. Kort 2 viser, at *stympling* er velafhjemlet især i den vestlige del, mens det i den østligste del kun er sporadisk oplyst. Ordet noteres oftest med vokal -ø-, fx *støm"plen* (med vestjysk stød) på Ribe-egnen, dog med urundet vokal -e- på Fanø og et par steder på "fastlandet": *stem"plen*. Ordet *stympling* er en afledning af et verbum *stympe* (= afkorte), der igen er afledt af adjektivet *stump*.³⁰

Ældste kilde er her K.J. Lyngbys optegnelser fra 1840-erne. Strømpens udformning, funktion og eventuelle pynt er oftest beskrevet næsten som i de foregående afsnit, fx: *Når foden i vore daglige strømper ikke længere kunde eller vilde, blev den skåren af, og så fik vi "stymplinger", fodløse strømper, af skafterne* (etc. med beskrivelse af vriststykke, strop til tå og rem under svang).³¹

Som *stumpe* i afsnit 2.5 kan også *stympling* betegne "vante uden fingre"; det gælder for Rømø.

Betegnelsen *strømpling* er formentlig en nyere orddannelse til

²⁹ Også noteret med mere åben vokal: *plåisær, plåishousær*; jf. Karen Thuborg: *Det gamle Harboøre*. (1928). s. 106.

³⁰ Jf. ODS. *stympe*.

³¹ *Sønderjyske Aarbøger*. (1897). s. 190.

stympling ud fra *strømpe*; i hvert fald er der kun enkelte eksempler på den før år 1900. *Strømpling* findes især i området syd for *stympling* på kort 2, og beskrivelsen passer stort set med den for *stympling*. Dog mangler remmen under svangen nogle steder³², hvorved strømpen snarest må henregnes under *springtriller* (jf. næste afsnit).

2.8. Springtrille

Denne type strømpe består ifølge adskillige kilder kun af strømpeskift og rem ned under foden, mens vriststykke og dermed tå-strop mangler. Andre kilder beskriver den helt parallelt med stunthoser mv. som ovenfor, eller nævner blot ordet som synonym hertil. Feilberg beklager sig i sin ordbog over, at ordet er svært at stedfæste: *springtrille ... er bekendt nok ..., men jeg har kun truffet én, der ville kendes ved ordet som brugeligt i hans egn: fodløse hoser uden pløser (Herning); det anføres ellers bestandig andetsteds fra*.³³ Denne ene er formentlig museumsforstander H.P. Hansen, der var meddeler for Feilberg, og som senere har skrevet om mange folkelivsemner i artikler og bøger. Fig. 3 stammer fra en af disse bøger og viser *springtriller* mv. fra Herning Museum.

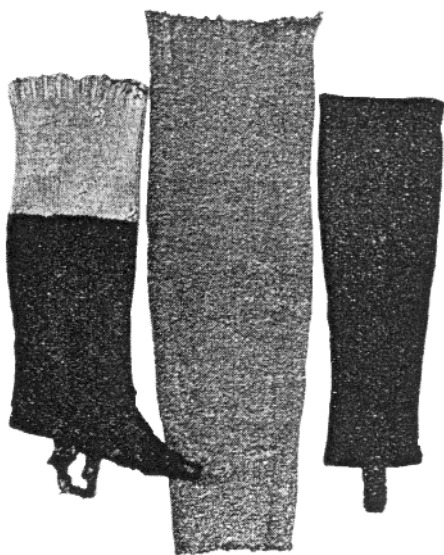

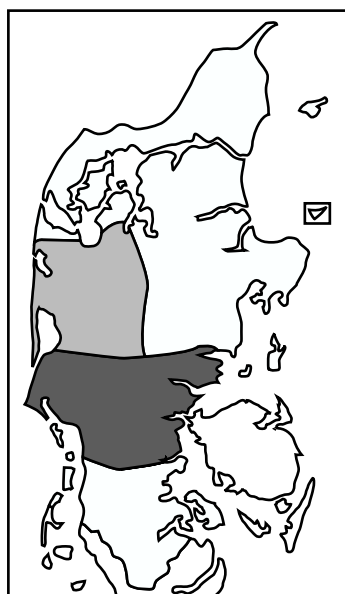
Fig. 3. Stumpe (tv.), springtrille (i midten og th.). Fra H.P.Hansen: *Spind og Bind*. s. 67

Det ses, at strømpen i midten hhv. til højre opfylder definitionen ovenfor: de har ikke *pløser*, dvs. vriststykker. *Springtrillen* til højre har bånd ned under foden; *springtrillen* i midten er vist blot et strømpeskift, måske med forstærkede kanter. H.P. Hansen betegner i sin billedtekst alle tre strømper som *stumper*, en betegnelse, der ud fra afsnit 2.5 ovenfor skulle være forbeholdt strømpen til venstre (med vriststykke). Men som nævnt veksler betegnelserne her: nogle kalder

³² Jf. fx M.B. Ottsen: *Hostrup-Dansk* II. bd. 3 (1965). s. 204.

³³ H.F. Feilberg: *Ordbog over jyske almuesmål*. bd. 3 (1911). s. 506.

også *springtriller* for *stunthoser*. Andetsteds bemærker H.P. Hansen om springtriller uden fodrem, at *de vilde rulle sig op, det var vel derfor, at de fik Navnet*.

spredt afhjemlet

tæt afhjemlet

De ældste kilder daterer sig tilbage til omkring år 1700, fra Ribe hhv. egnen syd for Ringkøbing fjord. Ordets udbredelse kan ud fra Jysk Ordbogs kilder sammenfattes som på kort 3.

Kort 3. Springtrille.

Ordet er ret tæt afhjemlet i Syddjylland og det nordlige Sønderjylland, mere spredt i Midtvestjylland; desuden (ikke markeret på kortet) sporadisk i Midtøstjylland og det sydlige Sønderjylland.

2.9. Vadeskaft, vadehose

Disse ord er kun afhjemlet i to kilder fra Sydslesvig, men nævnes for fuldstændighedens skyld. Feilberg omtaler begge ord fra egnen vest for Flensborg: mændene brugte om sommeren *strømplinger*, *springtriller* eller gik barbenede, *Fruentimmer brugte "Vajskawt"*, *Strømpeskaft uden Fødder*.³⁴ I optegnelsen fra Brarup i 1849 nævner K.J. Lyngby *va·jho·s* som sjældent brugt. Der synes ikke at foreligge tilsvarende nedertyske sammensætninger, så førsteleddet er næppe verbet *vade* (nedertysk *waten*), men snarere højtysk *Wade* = læg (på ben), jf. sammensætningen *Wadenstrumpf* = "lægstrømpe", strømpe fra ankel til knæ.

Hermed er behandlingen af de mange betegnelser for fodløse strømper tilendebragt – og dermed er spørgsmål 2 i indledningen, om betegnelsernes respektive udbredelse, besvaret. Inden vi kort behandler de tre sidste spørgsmål, skal det lige nævnes, dels at *støthoser* og *springtriller* også blev brugt som overtræksstrømper i koldt vejr, dels at man

³⁴ H.F. Feilberg: *Fra Heden*. (1863). s. 62.

stedvis brugte betegnelser som *fodhoser* og *hele hoser* om strømper med fod i modsætning til de øvrige (jf. afsnit 2.3 ovenfor).

3. Betegnelser for strømpedele

Indledningens spørgsmål 3, om der foreligger egnsudtryk for de enkelte bånd mv. på de fodløse strømper, må besvares med ja. Men ofte bruges mere generelle ord, der også anvendes inden for andre sagområder. Svaret blev foregrebet i afsnit 1 ved introduktionen af betegnelserne *pløse*, *tå-marne* og *fæssel* i forbindelse med fig. 2.

Vriststykket betegnes generelt som *spids*, *kile* eller *trekant*, men også ofte som *pløs* eller *pløse*. Som nævnt i afsnit 1 betegnes hermed generelt en "kileformet lap", bl.a. læderlap over vristen i sko og støvler, derfra overført til vriststykket på stunthoser mv. Ordet stammer fra nedertysk.³⁵ Det har været velkendt i vestjysk, også på Mors, hvor overgangen til betydningen "fodløs strømpe" ikke fandt sted (jf. kort 2).

Tåstroppen fra vriststykket blev også kaldt *løkke*, *øje* mv. Den var af garn, snor eller klæde og blev oftest fæstet om tåen ved siden af storetåen. De vigtigste særdialektale betegnelser ser ud til at være:

tåhytte (Hardsyssel mv.); her betyder *hytte* "skjul" (jf. fingerhytte = fingertut);

tossel (Thy, Mors); formentlig *tås-øl*, hvor *øl* har betydningen "rem, strop", men nogle optegnere tolker ordet som *tå-sele*;

tåmarne, jf. betegnelsen: *to-ma-r* i afsnit 1 (vedr. fig. 2); sidsteleddet er en parallellform *marne* til ordet *malle*, der bl.a. betyder "løkke". Ordet *tåmarne* findes kun i et lille område i det nordlige Hardsyssel (Holstebro-egnen).³⁶

Fodremmen kaldes oftest *fæssel* eller *fæsling*. Den skulle være meget slidstærk, derfor brugte man oftest en bred skind- eller læderrem. Sidsteleddet i *fæssel* er en reduceret form af enten *-sele* eller *-øl*, parallelt med *tossel* ovenfor; *fæsling* må antages dannet ud fra *fæssel*. Beg-

³⁵ Ifølge ODS. fra nedertysk *pleusen* (flertalsform). I Schiller und Lübbers: *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch* (Bd. 3, 1877) finder man (under *pleise* = snøre) foruden *pleusen* også *pläuss* (ental) = vriststykke, der dækkes af spænde.

³⁶ Som simpleks findes *marne* (= hægte mv.) med udtalen *ma-r* i Nord- og Midthardsyssel, *må-r* i Salling og *må-n* i øvrige Midt- og Sydjylland. Det svarer i store træk til fordelingen af udtaleformerne med svind af *-n* hhv. *-r* af andre ord med udlydende *-rn* (fx *barn*). Jf. kort nr. 65 i *Kort over de danske folkemål*.

ge betegnelser har givet anledning til dannelse af en ny sammensætning: *fæssel-*, *fæslinghose*³⁷ ligesom *pløsehose* (jf. afsnit 2.6).

4. Hvor langt op i tiden har man brugt fodløse strømper?

Skønt ordbogens kilder ikke giver et helt entydigt billede, kan svaret på indledningens fjerde spørgsmål i store træk sammenfattes til: Fodløse strømper mv. var temmelig almindelige frem til begyndelsen af 1900-tallet, nogle steder fortsatte brugen ind i 1920-erne, den var stærkt aftagende i 30-erne og så godt som ophørt derefter. Nogle få optegnelser kan illustrere udviklingen.

Fra H.P. Hansen lyder vurderingen: *Skikken med at gå med fodløse hoser, de såkaldte stump'er, stunt'hu·eser eller spring-triller, holdt sig i Midtjylland mange steder til op i begyndelsen af 1900'årene.*³⁸ I forbindelse med fig. 1 foran noterer Margrethe Hald for Himmerland, at sønnerne af den kvinde, der har strikket strømpen, *indtil ca. 1925 ... stadig har brugt "Støthoser" hver Sommer.* Fra barndommen i 1920-erne og begyndelsen af 30-erne fortæller Jens Ejsing fra Salling: *Mor havde engang fået den ide, at vi skulle gå i ston'thu·ese ... Det varede ikke mere end en eller to dage, før vi nægtede at gå med dem, så kunne Mor godt lægge dem i sin skuffe igen.*³⁹ Men brugen synes alligevel ikke ophørt overalt i 1930-erne. Fra Sydjylland nævnes således i begyndelsen af 1950-erne, at det er *sjældent at se nogen i stunthoser i dag.* Så sent som i år fortæller en kronikør om sin barndom blandt folk med *fædløs hoser*, antagelig også først i 1950-erne – her kan vi forøvrigt se, at vedkommende taler om Nordvestjylland (jf. kort 1).⁴⁰

5. Hvorfor brugte man fodløse strømper?

Som det er fremgået under afsnit 2, kan indledningens femte og sidste spørgsmål bevares med: ja, det var altovervejende af økonomiske grunde, man brugte de omtalte strømper. Mange på landet levede i et knaphedssamfund med udstrakt selvforsyningsøkonomi, hvor det var

³⁷ Se Jysk Ordbogs internet-version: www.jyskordbog.dk.

³⁸ *Hedebønder i tre slægtled.* (1958). s. 71.

³⁹ *Sø'en høj- vi æ mø't i Salling.* (1994). s. 181-183.

⁴⁰ *Århus Stiftstidende.* 12/8-2000. s. 8.

besværligt og tidkrævende selv at forarbejde nye ting eller dyrt at anskaffe dem, og hvor man derfor skulle klare sig med et lille forbrug af fx fodtøj. *Kun bedrestillede Gaardmandshjem havde Raad til at anskaffe Støvler og Sko til Børnene, i de øvrige var Børneflokkene som Regel for talstærk*; man gik derfor barfodet eller i stunthoser om sommeren og i træsko kun om vinteren, noteres det fra egnen ved Mariager.⁴¹

Men det er påfaldende, at man også i de midtjyske "binde-egne", hvor man på Blichers tid strikkede strømper mv. i store mængder til salg i byer over hele landet, selv nøjedes med stunthoser frem for strømper med fod. H.P. Hansen påpeger paradokset, men forklarer det ikke nærmere⁴², måske fordi økonomien var den selvfølgelige årsag. En anden grund kan være, at sparsommelighed var blevet tradition, skønt den måske ikke længere var strengt nødvendig. Man kunne så gøre nødvendigheden eller sparsommeligheden lidt mindre iøjnefaldende ved at pynte strømperne med kanter af klæde, eller med korssting og stofhjerter på vriststykket (jf. især afsnit 2.4).

Endnu en grund til at vælge fodløse strømper var den større fart, hurtighed, man kunne opnå ved at bruge dem sammenlignet med brug af træsko. Det gælder i hvert fald for drenge (jf. afsnit 2.4-2.5), og også nogle voksne fandt fodløse strømper mere bekvemme.

Afslutning

De spørgsmål, der blev rejst i indledningen, er nu besvaret. Men nye har meldt sig, fx: Hvorfor har flere områder mindst to dialektale betegnelser for samme type strømpe, fx både *stunthose* og *stumphose* (jf. kort 1-2)? Har der engang været tale om lidt forskellige typer, opstået eller indført med hver sit navn?

I hvert fald må de fodløse strømper have været vigtige i hverdagen gennem lange tider. Det historiske perspektiv markeres hos de tre forfattere, der har behandlet emnet mest indgående. De *primitive Stumper* eller *Stundt'huweser* leder uvilkaarlig Tanken hen paa Fortidens

---

⁴¹ *Fra Randers Amt.* (1942). s. 110.

⁴² Fx i Kristian Bure (red.): *Hundrede Aar.* (1960). s. 142.

⁴³ *Spind og Bind.* (1947). s. 67.

Læder- og Tøjstrømper (uden Fod), bemærker H.P. Hansen.⁴³ I værket om klædedragten (jf. afsnit 1 her) nævner Ellen Andersen, at fodløse strømper er afbildet på mange kalkmalerier og *utvivlsomt går tilbage til forhistorisk tid* (s. 147), og Margrethe Hald viser i detaljer, at fodløse strømper har været vidt udbredt over Europa helt op mod midten af 1900-tallet.⁴⁴

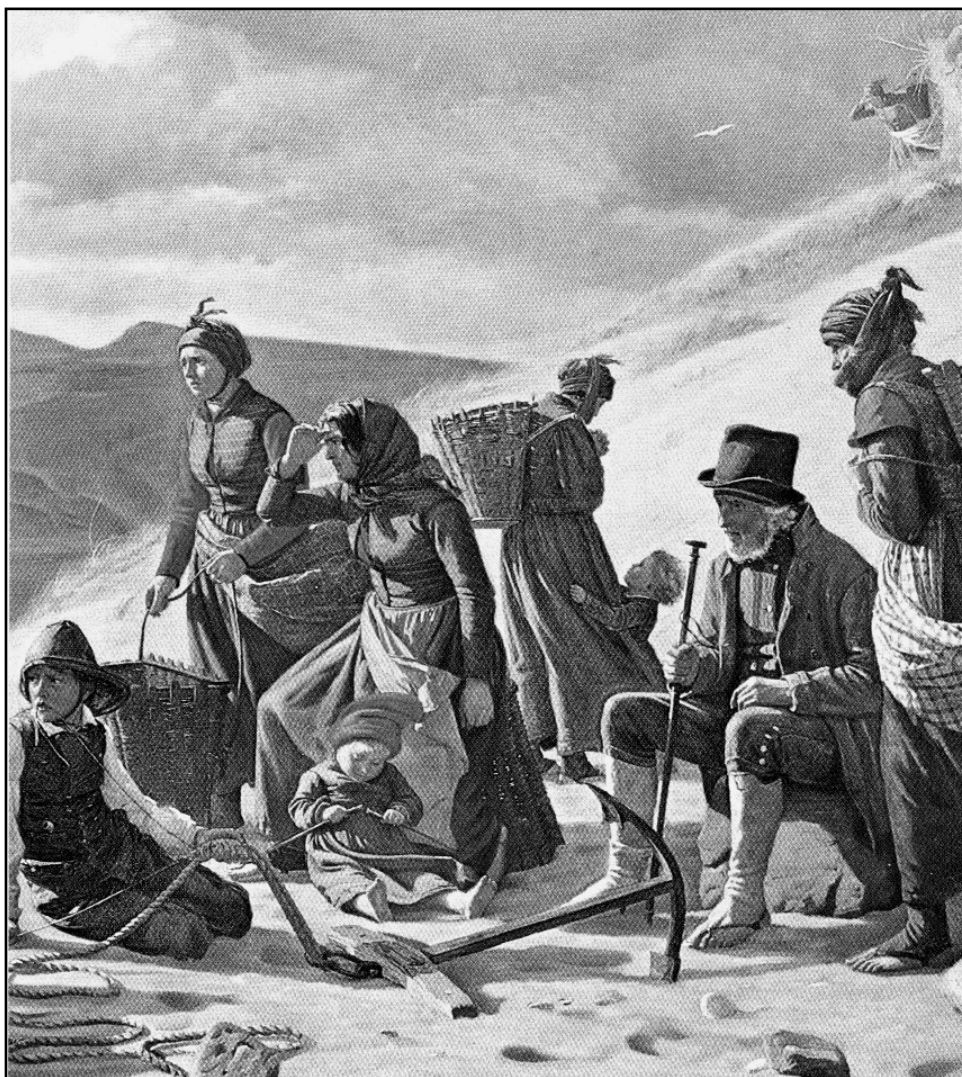

Fig. 4. Udsnit af Carl Blochs maleri: *En Stranding ved Vestkysten* (ca. 1860). Efter Ellen Andersen: *Folkedragter i Nationalmuseet*. (1971). s. 48f. Det ses, at både den gamle mand og kvinderne bærer "stunthoser" eller nok rettere *pløsehoser*.⁴⁵

⁴⁴ I L.Brahe Christensen (red.): *Om Strømper*. (1953). s. 16ff. (med illustrationer fra bl.a. kalkmalerier).

⁴⁵ Maleriet's titel nævnes ikke i bogen *Folkedragter* (etc.), men fremgår af Ellen Andersens afsnit om egnsdragter i Gyldendals Egnsbeskrivelser (bd. 10): *Vestjylland* (etc.) s. 244. I billedteksten bruges ordet "stunthoser", mens der i dragtbeskrivelsen s. 245 tales om *grå pløshoser*.